

УДК 808.2

Т. В. Самосенкова,
доктор педагогічних наук, професор
(Белгородський державний університет)

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ-ПЕРЕКЛАДАЧІВ У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються питання підготовки фахівців-перекладачів у сфері професійної комунікації. Наголошується, що навчання майбутніх перекладачів – це відповідальна робота, тому що потрібно підготувати фахівців, які добре володіють не лише російською мовою, а й мовою професійного спілкування, оскільки перекладацька діяльність вимагає високого рівня майстерності. Аналізується специфіка навчання перекладу та пов'язані із цим труднощі.

Переклад займає важливе місце в житті сучасного суспільства, оскільки контакти між народами – носіями різних мов – зміцнюються та розширюються. Сьогодні особлива увага приділяється підготовці фахівців-перекладачів у сфері професійної комунікації. Навчання майбутніх перекладачів – це дуже складна й серйозна робота, тому що потрібно підготувати фахівців, які не лише говорять російською, а й добре володіють мовою, оскільки перекладацька діяльність вимагає високого рівня володіння мовою. Навчання перекладу має свою специфіку, тому що перекладацька діяльність пов'язана із цілим рядом труднощів. Метою даної статті є науковий аналіз специфіки навчання перекладу, можливих труднощів та шляхів їх подолання.

Які ж труднощі виникають при навчанні перекладу? Як відзначає Л. С. Бархударов [1: 74], основна проблема, з якої зіштовхуються фахівці в перекладацькій діяльності, – це розбіжність кола значень, властивих одиницям двох мов.

Л. С. Бархударов виділяє три основних типи семантичних відповідностей між лексичними одиницями двох мов: 1) повна відповідність; 2) часткова відповідність; 3) відсутність відповідності. Випадки повної відповідності лексичних одиниць двох мов порівняно рідкі. У переважній більшості це слова, що мають одне лексичне значення (наприклад, власні імена, географічні назви, що входять у словниковий склад обох мов, а також деякі наукові й технічні терміни). Найпоширенішими є випадки часткової відповідності лексичних одиниць, тобто коли одному слову вихідної мови відповідає кілька лексичних еквівалентів іншої мови. Усередині цього типу відповідностей Л. С. Бархударов виділяє наступні випадки: а) включення (коло значень слова в одній мові виявляється ширше, ніж у відповідного слова в іншій мові); б) перерахування (обидва слова мають схожі та розбіжні значення) та в) недиференційність значення слова (одному слову з однієї мови, що виражає більш широке поняття, можуть відповідати два або кілька слів, кожне з яких виражає більш вузьке, диференційоване в порівнянні з першою мовою поняття).

Особливий інтерес і труднощі з погляду перекладу представляють випадки повної невідповідності тій або іншій лексичній одиниці однієї мови у словниковому складі іншої, тобто випадки нееквівалентної лексики. Це такі лексичні одиниці, які не мають ні повних, ні часткових еквівалентів серед лексичних одиниць іншої мови. Оскільки у практиці перекладу саме ця лексика є найбільшою складністю, у науковій літературі їй приділяється велика увага [1: 92-104; 3: 104-110]. Розроблено цілий ряд способів передачі нееквівалентної лексики.

Перелічимо основні:

1) *перекладацька транслітерація і транскрипція*. При транслітерації засобами мови, на яку перекладають, передається графічна форма (буквений склад) слова вихідної мови, а при транскрипції – його звукова форма;

2) *калькивання*. Воно полягає в передачі лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем або слів – їх прямими лексичними відповідниками в мові, на яку перекладають;

3) *наближений переклад* (переклад за допомогою "аналога"), тобто підбір найближчого за значенням відповідника;

4) *описовий* (роз'яснювальний) *переклад*. Цей спосіб полягає в розкритті значення лексичної одиниці за допомогою розгорнутих словосполучень, що передають основні ознаки даного явища, тобто за допомогою дефініції іншою мовою;

5) *трансформаційний переклад*. При цьому способі перебудовується синтаксична структури речення, вводяться лексичні заміни з повною зміною значення вихідного слова;

6) *конкретизація понять*. Цей прийом полягає в переході від родового поняття до видового;

7) *генералізація понять*. Це прийом, зворотний конкретизації понять, тобто мова йде про перехід від видового поняття до родового;

8) *антонімічний прийом* являє собою заміну в перекладі поняття, вираженого в оригіналі, протилежним поняттям. Цей прийом використовується в тих випадках, якщо не можуть бути підібрані іншомовні еквіваленти до того чи іншого дієслова;

9) *логічний розвиток понять*. Сутність цього прийому складається в заміні одного поняття іншим, якщо ці поняття зв'язані один з одним як причина і наслідок або як частина і ціле.

Крім зазначених труднощів, викликаних семантичними відповідностями, при перекладі виникають проблеми, пов'язані із прагматичними значеннями. Лінгвістична теорія прагматичних значень дотепер досліджена гірше, ніж теорія значень референційних [1: 108-115]. Сюди відносяться: 1) стилістична характеристика слова; 2) реєстр слова; 3) емоційне фарбування слова; 4) "комунікативне навантаження" мовних елементів.

Слід зазначити, що кожний з наведених типів прагматичних значень має свої різновиди, які не можна не враховувати при перекладі. У словниковому складі російської мови виділяються наступні види стилістичної характеристики слова: 1) нейтральна; 2) побутово-розмовна; 3) книжкова; 4) поетична та 5) термінологічна. Під реєстром слова мається на увазі певні умови або ситуації спілкування, від яких залежить вибір тих або інших мовних засобів. Виділяють: 1) фамільярний, 2) невимущений, 3) нейтральний, 4) формальний, 5) піднесений реєстри. Емоційне фарбування слова може бути позитивним або негативним. Є такі групи лексичних одиниць: 1) негативно-емоційні, 2) нейтрально-емоційні, 3) позитивно-емоційні.

"Комунікативне навантаження" являє собою особливий тип прагматичного значення, оскільки він по своїй сутності є синтаксичним і характеризує цілі словосполучення, визначаючи в такий спосіб характер відносин між компонентами даних висловлень. Оскільки "комунікативне навантаження" елементів речення визначається факторами контексту і мовної ситуації, то їх необхідно враховувати при перекладі. Правильна передача "комунікативного членування" речення є необхідною умовою еквівалентності перекладу.

З огляду на всі наведені труднощі і складності перекладу, які обумовлені своєрідністю мовної системи різних мов, хотілося б зупинитися на накопиченому досвіді роботи з підготовки майбутніх перекладачів. Необхідно відзначити, що іноземні студенти, що обирають додаткову спеціальність "перекладач у сфері професійної комунікації" мають недостатньо високий рівень володіння російською мовою, але після двох років навчання вони в переважній більшості випадків справляються з перекладацькою роботою, тобто досить добре володіють російською мовою. Якими ж шляхами домагаються поставленої мети?

Студенти навчаються таким видам перекладу: письмовому перекладу на загальні теми з рідної мови на російську та з російської мови на рідну, письмовому перекладу текстів за фахом, послідовному перекладу, перекладу діалогу та частково синхронному перекладу.

Робота ведеться за аспектами. Не всі аспекти зв'язані між собою одною загальною лексичною темою. Зрозуміло, заняття по тому або іншому аспекту мають свою методику проведення, однак кожен аспект вносить свою "частку" у формування навичок та вмінь перекладу. Формування навичок і вмінь перекладу проходить ряд етапів, пов'язаних між собою.

На першому етапі проходить знайомство з лексикою. Приблизно за тиждень до початку нової лексичної теми студентам видають словники з нової теми на російській та рідних мовах. Передбачається, що студенти самостійно вивчать цю лексику. Слід зазначити, що студенти сумлінно виконують цю роботу, як, між іншим, і всі інші види домашніх завдань. Необхідно зробити невеликий відступ і пояснити їхнє серйозне відношення до навчання взагалі та до домашніх завдань зокрема. Справа в тому, що студенти зацікавлені в знаннях і в гарних оцінках, тому що одержання другої додаткової освіти збільшує їхні шанси в пошуках добре оплачуваної роботи на батьківщині.

На другому етапі відбувається закріплення лексики. Робота ведеться окремо за аспектами, формуються навички й уміння з різних видів мовної діяльності: аудіюванню, читанню, говорінню й письму. На цьому етапі особливо важливий тісний зв'язок між аспектами, їхня координація й синхронність. Кожному викладачеві, який працює на даному етапі, необхідно знати не тільки те, який лексичний матеріал йому потрібно ввести й відпрацювати, але й те, що буде вводиться й спрацьовуватися колегами на інших аспектах. У міру можливості враховується послідовність проведення занять. Представляється доцільним, що цей цикл занять починає викладач, який викладає граматику. Він дає студентам у порівняльному плані з рідною мовою основні відомості щодо особливостей словотвору, вживання в мові тієї або іншої лексико-семантичної групи слів, вводить синтаксичні конструкції, необхідні для ведення бесіди з даної теми. Передбачається, що викладач, що веде аспект "письмо", закріплює даний лексичний матеріал, проводить письмові вправи й роботи творчого характеру на вживання в письмовій мові тих же самих синтаксичних моделей. Викладач, що веде заняття в лінгфонному кабінеті, активізує ті ж моделі й на їхній основі проводить роботу з формування навичок професійної діалогічної мови й навичок перекладу діалогу. На заняттях з

аудіювання формуються навички сприйняття тексту на слух. На заняттях з практики мови викладач закріплює уведений колегами матеріал, активізуючи його в мові, і доповнює його деякими моделями й конструкціями професійного спілкування. Студенти вчаться будувати монологічні висловлення на задану тему, проводити діалоги та полілоги.

Наступний етап роботи – письмовий переклад. Письмовий переклад є одним з найбільш легких видів перекладу, тому що текст сприймається зором, немає обмежень у часі й можна користуватися словниками й довідниками. Труднощі такого перекладу полягають у тому, що всі помилки перекладача фіксуються письмово; на перекладача-початківця великий вплив справляє також наявність вихідного тексту. Тексти для письмових перекладів підбираються на ту ж тему, з якої відбуваються інші заняття. Письмові переклади студенти виконують вдома. На заняттях проводиться докладний аналіз робіт. Раз на місяць проводиться контрольний переклад в аудиторії з використаннями словників. У контрольні тексти включаються ті фрази й висловлювання, в яких студенти допустили помилки в домашніх перекладах.

Протягом навчального процесу студенти також навчаються двосторонньому перекладу діалогів на професійну тему. Ці заняття по можливості проводяться в реальних професійних ситуаціях спілкування, тобто на підприємствах і в установах міста. Студентам до занять роздають додаткові словники з теми і питання. Передбачається, що ці питання відпрацьовані в лінгафонному кабінеті і на розмовній практиці. Заняття в реальних умовах професійної комунікації дуже корисні для студентів. Там вони вчаться поводитися, застосовувати на практиці формули мовного етикету, швидко й правильно реагувати на репліки. На цих заняттях студенти показують, чому вони навчилися за весь цикл занять і чому не навчилися, які були недоліки в роботі. Кожне таке заняття аналізується.

Останній вид перекладу, якому навчають студентів, – це синхронний переклад. Синхронний переклад вважається найважчим видом перекладу. Його характеризують більші часові обмеження і необхідність постійного перемикання уваги з одного об'єкта на інший. Цей вид перекладу привертає увагу багатьох лінгвістів і психологів [1; 2; 3; 4].

На заняттях із синхронного перекладу ми починали із вправ, які вчать студентів стежити за своїм голосом, за темпом мови. Студент, що починає займатися синхронним перекладом, ще не вміє розподіляти свою увагу, не навчився одночасно слухати, запам'ятовувати, переводити, тобто не вміє витрачати час, що відводиться йому диктором. Його мова нерівномірна, він намагається швидше перекласти, проговорити те, що почув. Потім неминуче виникає пауза. Тому ми включили у вправу слова і словосполучення рідною, потім російською мовами, тобто проводили різні підготовчі вправи. Наприклад, для всіх студентів особливі труднощі представляють числівники. Починають такі заняття із вправ на просте проказування спочатку рідною, потім російською мовами, потім студентам пропонувалося повторювати або перекладати по два, по три, по чотири числівники. Вправи подібного роду сприяють розвитку пам'яті, темпу мови, правильної вимови числівників. Потім переходимо до більш складних вправ і до перекладу текстів, проводимо вправи на швидкість проказування текстів, на граматичну трансформацію, навчаємо студентів мовної компресії.

Таким чином відбувається процес формування навичок перекладу в майбутніх перекладачів.

Здається, що певною мірою навчати перекладу потрібно і майбутніх філологів російської мови. Вправи з перекладу допоможуть іноземним студентам більш ясно й точно викладати свої думки, знаходити потрібні відповідники й висловлювання. Майбутньому вчителю також необхідний гарний темп мови і швидка реакція. Ці якості також можна поряд з іншими прийомами формувати за допомогою перекладу. Вправи з різних видів перекладу зможуть, на нашу думку, внести розмаїття у процес навчання. Переклад можна використовувати й при перевірці знань студентів.

Переклад по праву вважають п'ятим видом мовної діяльності, тому що він складається із цілеспрямованих мовних дій: слухання, говоріння, читання й письма [3: 14]. Таким чином, навчаючи перекладу, можна одночасно формувати всі види мовної діяльності й тим самим підвищувати загальний рівень володіння мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. – М., 1995. – 159 с.
2. Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод. – М., 1990. – 231 с.
3. Зимняя И. А., Чернов Г. В. Вероятностное прогнозирование в процессе синхронного перевода. – В кн.: Психолингвистика в СССР. – М., 1984. – С. 56-62.
4. Ширяев А. Ф. Синхронный перевод. – М., 1995. – 128 с.

Матеріал надійшов до редакції 16.06. 2009 р.

**Самосенкова Т. В. Подготовка специалистов-переводчиков
в сфере профессиональной коммуникации**

В статье рассматриваются вопросы подготовки специалистов-переводчиков в сфере профессиональной коммуникации. Обучение будущих переводчиков – это очень сложная и серьёзная работа, так как нужно подготовить людей не только говорящих по-русски, но и хорошо владеющих языком профессионального общения, поскольку переводческая деятельность требует высокого уровня владения языком. Анализируется специфика обучения переводу и связанные с этим трудности.

Samosenkova T. V. Training of the Specialists-Interpreters in the Sphere of Professional Communication.

The questions of the training of the specialists-interpreters in the sphere of professional communication are considered in the article. Teaching of the future interpreters is very difficult and serious work as it is necessary to prepare people not only speaking Russian, but having good skills in the language of professional communication as far as interpreting activity requires a high level of having command of language. Specific character of teaching to interpreting and difficulties connected with it are analyzed.